

Ի ՍԷՐ «ՄԵՐՍԱՌԱՆՁ» ԽՐ

22.

ՏԱՍԷՆ ԱՆԴԻՆ

Համբերու հարցին մէջ՝ բուն դժուարութիւնը կը սկսի տասնէն անդին։ Ուրեմն, սովորական առածին հակառակ, քիչը դնաց՝ շատը մնաց։

Կան որ կը գրեն՝ տասնմէկ, տասնըմէկ, տասնութմէկ, տասնեւմէկ։ Այսպէս, կ'ուրեմնանք քառասուն աստիճան՝ մինչեւ քրսան հասնելու համար... քրտնաթոր։ Ժողովուրդը կ'ըսէ նաեւ տասութերկու, տասութերեք...։

Իսկ եթէ դասական ձևերուն անցնինք, կը գտնենք անձայրածիր խառնիճազանձ մը. տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ, տասներկուերորդ... չունչա հատու։

Այս բաւիղէն ողջ ելլելու համար՝ հին առածին պէտք ենք դիմել. բաժնէ՛, տրէ՛։

1. Նախ եւ առաջ, վերոյիշեալ շարքերէն մաս մը, առանց ակնածանքի, կ'ընանք դուրս թափել, իբր ռամկական կամ դաւառային ձևեր (տասութերկու, տասութերեք), կամ իբրեւ յայտնի սխալներ (տասնըներկուերորդ), ու խօսիլ զբական լեզուին մէջ ընդունուած ձևերու մասին միայն։

2. Սակայն, իսկոյն նկատել կու տանք որ տասնէն անդին՝ բարդութեան պարագային՝ տասը բառին արմատական և տառը դարձեալ երեւան կ'ելլէ, կ'աղուղ ընդ տեղ, ու կ'ըլլայ տասն։ Ասկէ, ահա՛, կը ծագին նորանոր դժուարութիւններ. տասն բառը կ'աւարտի երկու բաղաձայնով. ուստի, դժուարին է կցել բաղաձայնով սկսող ուրիշ բառի մը հետ. ստիպուած ենք ներմուծել շաղկապ-յոգակապ մը (տասնութմէկ, տասնեւմէկ), կամ կակուղ

ը մը, իբր նորօրինակ յօդակապ (տասնըմէկ)։ Այս վերջինը բաւական ընդունութիւն դտած ու թերեւս ամէնէն ընդհանրացած ձևն է. ասոր նման՝ նաեւ տասնըչորս, տասնըհինգ, տասնըվեց։

3. Իսկ եթէ տասին յաջորդէ ձայնաւորով սկսող թիւ մը (երկու, երեք), կարելի է առանց շաղկապ-յոգակապի կցել եւ հնչել տասներկու, տասներեք։ Սակայն, եօթը՝ երկարբառով կը սկսի, ու կարծէք թէ կը պահանջէ յօդակապի նման բան մը. որով՝ ընդհանրապէս կ'ըսենք տասնեօթը. ասոր նման՝ նաեւ տասնուրը, եւ նոյնիսկ տասնընը. կարծէք թէ չթիւնքին մէջ պակաս բան մը կը մնայ՝ երբ հնչենք տասնեօթը, տասնուրը, տասնընը։

4. Այսպէս, եթէ ուղենք շարքին միօրինակութիւն մը տալ, կարելի է ը տառը՝ իբր յօդակապ՝ տեւականօրէն գործածել, նոյնիսկ ձայնաւորի հանդիպումի պարագային, եւ ըսել տասնմէկ, տասնըներկու. երեք, տասնըչորս. հինգ. վեց, տասնեօթը. ուրը. ինը։ Ասով՝ դժուարութիւնը հարթած կ'ըլլանք եւ միօրինակ շարք մը ստեղծած, տասնէն անդին։

5. Միակ առարկութիւնը սա է՝ թէ տառօրինակ է ը տառի գործածութիւնը իբր յօդակապ, որ քիչ մը բարբառային բոյր ունի, ռամկօրէն է։ Կը համարեմ թէ այս բացարձակ պարագային՝ ը յօդակապը գործած է եւ կամ մանաւանդ ու շաղկապ-յոգակապի սղումէն. տասնութմէկը եղած է տասնըմէկ, նժանդապէս միւսները։

6. Տեսնուեցաւ՝ թէ արդարեւ յօդակապի պահանջ մը կայ։ Բայց արեւօք աւելի ճաշակաւոր եւ ընդունելի լուծում չէ՞ եթէ նախընտրութիւն տանք հիւրընկալելու եւ շաղկապը, ու ըսենք տասնեւմէկ... տասնեւերկու... տասնեւչորս... տասնեւեօթը...։ Ձայնաւորի կամ դարձայնի խորութեան հարց չի մտնել այլեւս։ Պէտք է, սակայն, խոստովանիլ որ հնչելու, մանաւանդ արագ հնչելու դժուարութիւն մը կը մնայ. այդ չնչին եւր՝

կարծէ՝ կ'որ քարիկ մը կը դնէ մեր լեզուին տակ :

7. Ուրիշ լուծում մըն ալ՝ հետեւեալը. ամենեւին չզննել շարկապ. ոչ ը, ոչ ու, ոչ եւ. ուստի, զրեկ առանց ը տառին, թէեւ հնչելու ժամանակ՝ մերթ կը ներմուծենք թեթեւ ը մը, եւ մերթ՝ ոչ. հետեւաբար, զրեկ տասնմէկ, տասներկու, տասներեք, տասնչորս, տասնից - վեց, տասնօթը, տասնութը, տասնիմը. տողադարձի պարագային՝ զրեկ ը տառը, օրինակ՝ տասնը-չորս: Յաջորդաբար երբ քանակն վեր ելլենք, տասնաւորները (քսան, երեսուն, քառասուն) լոկ մէկ բաղաձայն ունենալով իրենց ծայրը, զիւրութեամբ կը զուգուին վերահաս բաղաձայն զրերուն հետ, առանց կարօտելու յօդակապի. կ'ըսենք՝ քսանմէկ, քսաներկու, քսանչորս, քսանից... յիսուներեք, յիսունչորս... Այս պարագայներուն՝ ամենեւին աւելորդ կը նկատենք ներմուծել ը կամ եւ յօդակապերը:

8. Մեր լեզուն արդէն կ'ընդունի անյօդակապ բարդութիւններ, նոյնիսկ բաղաձայններու հանդիպումով, մասնաւոր մեր օրերուն. այսպէս, կ'ըսենք՝ հր-շէջ, հաւ-կիթ, արծաթ-սիրութիւն, արեգ-ջեր, կրակ-մար, կիրակ-մուտք: Այս օրէնքով՝ զօնէ քսանէն անդին աւելորդ է ը կամ եւ յօդակապի որեւէ դործածութիւն, ինչպէս բերք քիչ առաջ: Անշուշտ այս նոյն սկզբունքը չենք կարող թոյլին դործադրել տասնէն քսան երկարող թիւերուն համար, որովհետեւ հոս երեք բաղաձայններու հանդիպում կայ յաճախ (տասն-չորս) ու կը զգացուի յօդակապի մը անհրաժեշտութիւնը: Բայց հարկ կա՞յ - հարց կու տանք անգամ մը եւս - այդ ը տառը անպատճառ զրելու:

9. Այստեղ, նկատելի է որ մեր լեզուին մէջ բառեր ունինք, ուր բաղաձայն տառերու իրերայաւորդ կեցողածքին պատճառով՝ ը մը կը ներմուծենք, զիւրութեամբ հնչելու համար, առանց զրելու գայն. օրինակ՝ խնձոր, շիւթ, անուղ,

գաղտը, քաղցը, գղջում, դալի: Ը տառը յայտնապէս կը զրենք՝ տողադարձի պարագային միայն, կամ երբ ոտանաւորի մէջ՝ առանձին վանկ կազմէ (դը-պիր):

10. Մասնաւոր թէ՛ երբ զրաբարին նայինք, տասն բառին մէջ ը հնչումը մտած էս եւ Գ տառերուն միջեւ. բառը կը հորովուի ներքին թեքումով (տասիմ, տասմը, տասուց, տասաց): Բարդութիւններու պարագային (կ'ընտրենք բաղաձայններով զուգորդումներ), կը մնայ այդ ներքին ը հնչումը. այսպէս՝ ունինք տաս(ը)ն-պատիկ, տաս(ը)ն-կանգնեայ, տաս(ը)ն-փոկիեան, եւ ոչ թէ տասն(ը)-պատիկ են... Նմանապէս՝ անձն, հարսն, մատն բառերը՝ բարդուելով կու տան անձ(ը)ն-դիր, հարս(ը)նցու, հարս(ը)ն-քոյր, մատ(ը)ն-տու, եւ ոչ թէ անձն(ը)-դիր, հարսն(ը)-քոյր, են...

11. Այս օրինակներուն վրայ յենալով, մենք պիտի առաջարկէինք ը տառի յաւելու բարձումը՝ տասնէն անդին հաշուելու պարագային. թէեւ ը տառը կը հնչուի (տաս[ը]ն... կամ տասն[ը]...) , սակայն հարկ չկայ զրելու, բայց եթէ տողադարձի ժամանակ:

12. Ընթերցողներէն ոմանք, անշուշտ, իսկոյն նկատել պիտի տան՝ թէ աւելի ճիշտ է, ուրեմն, հնչել տաս(ը)նմէկ... քան տասն(ը)մէկ...: Այո՛, բայց սովորութիւն չէ եղած այդպէս հնչելու:

13. Եղբակացեալով, տասնէն անդին (քսանէն ալ անդին) թիւերու ուղղադրութեան համար՝ պիտի առաջարկէինք որդեգրել ամենապարզ ձևը, ո՛չ մէկ յօդակապ (ը, ու, եւ), ընդունելով ը ներքնատառի հնչումը, առանց զրելու, բաղաձայններու լրացմանի հանդիպումներու ժամանակ. տասնմէկ, քսանչորս...

Այսպէս, պարզ ու միօրինակ շարք մը կ'ունենանք թիւերու՝ տասնէն անդին, ընդ միշտ եւ յաւիտեան:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ